

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ(ECO)'NUN GELİŞİMİ VE GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLER

Hakan AY (*)

Halûk EGELİ (**)

ÖZET

Son yıllarda küreselleşen dünya düzeni içinde karşılıklı bölgesel işbirliği konuları ve bu yönde yapılan çalışmalar giderek önem kazanmaya başlamıştır. Uluslararası entegrasyon hareketleri içinde kültürel, ticari ve ekonomik ilişkiler ön plana çıkmış ve bu yönde önemli adımlar atılmıştır. ECO'da özellikle İslam ülkeleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesi açısından fonksiyonel özellikleri olan bir teşkilattir. Nitekim Türkiye yeni kurulan Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmesinde ve bu ülkelerin uluslararası platformdaki yerlerini almasında öncülük ederek, ECO'ya üye olmalarına destek sağlamıştır. Çalışmada, ECO bünyesinde yapılan faaliyetler çerçevesinde, karşılıklı işbirliğinin ileriye götürülmesinde, geleceğe yönelik beklentilerin ne yönde gerçekleştirilebileceği incelenmeye çalışılmıştır.

GİRİŞ

Türkiye, tarihi geçmişi ve sanayileşme yolunda edindiği tecrübelerle, İslam ülkeleri arasında özel bir konuma sahiptir. İslam ülkeleri ve bağımsızlığını kazanmış yeni Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesinde ülkemizin köprü konumundaki rolü daha da artmaktadır. 1980'li yılların sonundan itibaren komünizmin yıkılması ile bu blokta yer alan ülkelerde, demokratikleşmeye ve gerçek anlamda bağımsızlığa yönelik büyük değişimler başlamıştır. Başta Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Orta Asya'da, Balkanlar'da ve Kafkasya'da Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu toplumlar bağımsızlıklarını ilan etmişler ve böylece Türk ve Müslümanlardan oluşan yeni bir dünya teşekkül etmiştir.

Son yıllarda bölgesel işbirliğine verilen önem giderek artmaktadır. Bu çerçevede İslam ülkeleri arasında da ortak işbirliği ve hatta ortak pazar kurma düşüncesi gündeme getirilen konular arasında yer almaktadır. Coğrafi olarak İslam ülkelerinin büyük bir bölümünün aynı bölgede bulunması ayrı bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Türkiye ise, kültürel açıdan da yakın olduğu bu ülkelerle çok daha derin ilişkilere girme özelliğini taşımakta ve bu bakımdan özellikle Arap ülkeleri arasında kurulan bölgesel işbirliği teşkilatları ile olan ilişkilerine, İslam ülkelerine yönelik iktisadi politikası çerçevesinde özel bir önem vermek durumundadır. Nitekim, Türkiye bir yandan yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, öte yandan da

(*) Arş.Gör..D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü.

(**) Arş.Gör..D.E.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü.

bu cumhuriyetlerin uluslararası platformdaki yerlerini almalarına, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na ve nihayet Türkiye, İran ve Pakistan'ın kurucusu oldukları ECO'ya üye olmalarına yardımcı olmuştur. Yeni Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası toplulukta yer almaları çağdaş dünya değerleri ile bütünleşmeleri açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmada, Türkiye, İran ve Pakistan arasında bölgesel işbirliğini geliştirmek, ekonomik ve sosyal gelişmeyi güçlendirmek amacıyla 1964'de Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü(RCD) adıyla kurulan, daha sonra 1985 yılında yeni bir yapılanmayla Ekonomik İşbirliği Örgütü(ECO) adını alan ve son olarak da 1992 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Afganistan'ın da üyeliğiyle bir ekonomik ve siyasi güç haline dönüşen Örgütün geleceğe yönelik beklentilere ne şekilde cevap verebileceği değerlendirilmeye çalışılacak, ayrıca AT dışında kalabilecek olan Türkiye'nin ECO'ya tam entegrasyonu hususunda kısa bir projeksiyona da yer verilecektir.

I - ECO' NUN TARİHİ GELİŞİMİ VE TEŞKİLAT YAPISI

A - ECO'nun Tarihi Gelişimi (RCD'den ECO'ya)

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra, ABD'nin zorlaması sonucu Türkiye, İran ve Pakistan arasında siyasi ve askeri yönden bir teşkilatlanma fikri ortaya atıldı. Bu çerçevede CENTO kuruldu. 1964 yılında Washington'da yapılan CENTO toplantısında siyasi ve askeri işbirliği yanında üç ülkenin ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda da işbirliği yapma niyetleri açıklandı. Hemen ardından bu amaçla "Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü (RCD)" kuruldu (KARDÜZ, 1993) .

Tarihi, kültürel, dini ve coğrafi yakınlıkları bulunan bu üç ülke tarafından 21 Haziran 1964 tarihinde kurulan RCD'nin başlıca amaçları, bölge-içi ticaretin geliştirilmesi ve hızlı sanayileşme için ortak amaçlı tesislerin kurulmasıydı. RCD çerçevesinde çeşitli sektörlerde işbirliğini geliştirmeye yönelik olarak haberleşme, ulaştırma, turizm, bankacılık ve sigortacılık gibi alanlarda ihtisas komiteleri kurulmuştu (KARLUK, 1990, s. 344) .

Söz konusu üç ülke işbirliği konularını şu şekilde paylaşmışlardı (KARDÜZ, a.g.m.) :

- Ticaret, deniz ulaştırma, turizm, ortak amaçlı girişimleri Türkiye,
- Kültürel işbirliği ile kara ve demiryolları, petrol ve teknik işbirliğini İran,
- Bankacılık, sigortacılık, haberleşme ve hava ulaştırma projelerini Pakistan yürütecekti.

Bu paylaşım neticesinde bir dizi toplantılar yapılmış ve her ekonomik adım politik açıdan değerlendirilmiştir. Bu örgütlenmenin temelinde CENTO gibi askeri ve siyasi amaçlı bir ana kuruluşun olması ve onun da arkasında ABD'nin bulunması RCD'nin bir ekonomik işbirliği anlaşması şeklinde işlemesine imkan tanımamıştı. Bu nedenle RCD uygulamada pek fazla başarı sağlayamamış sadece haberleşme ve ulaştırma alanlarında bazı ortak projelerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilmiştir. Öte yandan, İran'daki rejim değişikliği ve İran-İrak Savaşı nedeniyle RCD'nin faaliyetlerine uzun bir müddet ara verilmişti (GÜRAN - AKTÜRK, 1992, s. 340).

Bu gelişmeler üzerine 1984 yılında yapılan çeşitli toplantıların ardından RCD Yüksek Konseyinin 27-29 Ocak 1985 tarihinde Tahran'da yaptığı toplantıda, İran Devrimi'nden sonra atıl duruma düşen, RCD'nin bir devamı olarak bu üç ülke arasında işbirliğini canlandırmaya ve değişen koşulları da dikkate alarak örgüte yeni bir yapı kazandırmaya yönelik olarak karar alınmış ve aynı yıl, 12 Mart 1977 tarihinde imzalanan İzmir Anlaşması'nı tadil eden bir protokolle örgütün adı Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) olarak değiştirilmiştir (ECO: Tahran, 1992, s. s.1) . 1985 tarihli protokolün üye ülkelerce onaylanması sırasında bir takım ihtilafların ortaya çıkması üzerine, ECO Yüksek Konseyi Haziran 1990'da İslamabad'ta Bakanlar düzeyinde gerçekleştirdiği toplantısında, konu çözüme kavuşturulmuş ve İzmir Anlaşması'nı yeniden tadil eden bir protokol imzalanmıştır. Üye ülkelerce onaylanan bu yeni protokol ile teşkilat sağlam bir hukuki temele ve daha rasyonel bir yapıya kavuşturulmuştur.

ECO'nun uluslararası platformdaki yerini almasında ve ekonomik ve siyasi açıdan güçlenmesinde İzmir Anlaşması çerçevesinde alınan kararlar ve anlaşma hükümleri örgüte önemli bir yön tayin etmektedir. İzmir Anlaşması'nın temelinde yatan esas düşünce ise üye ülkelerin aralarında ekonomik işbirliğini güçlendirerek, mevcut ekonomik ilişkilerin bölgesel bir bazda yoğunlaştırılması ve dünya ekonomik düzeninde meydana gelen değişikliklerin ışığında oluşturulacak ekonomik işbirliğinin kapsamının genişletilmesidir (ECO, 1993, s. 127).

Son olarak ECO Yüksek Konseyinin 28-29 Kasım 1992 tarihinde İslamabad'da gerçekleştirilen olağanüstü toplantısında, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ile Afganistan'ın katılımıyla üye sayısı 10'a çıkan Teşkilat, Türk ve İslam dünyasının büyük ölçüde biraraya geldiği siyasi ve ekonomik bir güç haline dönüşmüştür (ARMANGİL, 1992, s. 24.25) .

B - ECO'nun Teşkilat Yapısı

1 - Ana Organları

Yeni protokole göre ve 1990 yılında yapılan bazı değişikliklerden sonra teşkilatın ana organları ve görevleri aşağıda kısaca belirtilmiştir.

a) **Bakanlar Konseyi**; Bakanlar Konseyi teşkilatın en üst karar organıdır. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanları, Türkiye'den ise ilke olarak ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı'nın katılımıyla yılda en az bir kez toplanmaktadır (Şubat 1992'de Ankara'da gerçekleştirilen Bakanlar Konseyi Toplantısı'na Türkiye'den de Dışişleri Bakanı katılmıştır). Üye ülkeler, Bakanlar Konseyi toplantılarına sırasıyla ev sahipliği yapmaktadırlar (ECO, a.g.d. s. 7) .

b) **Temsilciler Konseyi** : Üye ülkelerin büyükelçileri ile dışişleri bakanlıklarına ait genel müdürler'den oluşan Temsilciler Konseyi, Bakanlar Konseyi adına hareket edebilmektedir. Konsey, Bakanlar Konseyinin aldığı kararların uygulanmasına ilişkin kararlar alabilen, gerektiği şekilde sıkça toplanarak uygulamaların gelişmesini izleyen ve bu çerçevede karşılaşılan güçlükleri aşmak için politikalar oluşturup yürütülmesinden sorumlu olan bir organdır. Teşkilatın bütçesini de hazırlayan bu organ Tahran'da ihtiyaç duyulduğu anda toplanmaktadır.

c) **Bölgesel Planlama Konseyi**: Bölgesel Planlama Konseyi üye ülkelerin planlama müsteşarlarından veya bu görevi yürüten diğer yetkililerden oluşmaktadır. Yılda en az bir defa Tahran'da toplanması öngörülen ve görevi teşkilatın amaçlarının gerçekleşmesi için faaliyet programları geliştirmek olan Konsey, uygulamada Teknik Komitelerin toplantı raporlarını ve faaliyet programlarını da incelemekte, Bakanlar Konseyi'ne görüş ve öneriler sunarak örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için eylem planları geliştirmektedir.

d) **ECO Sekreteryası**: Üç üye ülkeden gönderilen memurlardan oluşan ECO Genel Sekreterliği Tahran'da bulunmaktadır. ECO genel sekreterliği görevi, rotasyon esasına göre 4 yıl süreyle her ülkeden bir görevli tarafından yürütülmektedir (KARLUK, a.g.e s. 345) . Üye ülkelerden birinden sırayla atanan Genel Sekreter'in yönetiminde çalışan Genel Sekreterlikte, personelin dışında, her biri bir ülkeden olmak üzere 3 genel sekreter yardımcısı ile her ülkeden ikişer kişi olmak üzere 6 müdür görev yapmaktadır. Ancak yeni üye ülkelerin katılımıyla bu sayılar 10 genel sekreter yardımcısı ve 20 müdür olarak değişecektir. Genel sekreterlik görevi halen Pakistan tarafından yürütülmektedir.

Öte yandan, 1992 Şubat ayında Tahran'da ve 1993 Temmuz ayında da İstanbul'da Devlet Bakanları düzeyinde birer ECO zirvesi düzenlenmiş olup, Teşkilatın resmi organı olmamakla birlikte bu zirvenin her yıl tekrarlanması düşünülmektedir.

2 - Teknik Komiteler ve İşbirliği Faaliyetleri

ECO işbirliği konu ve projelerinin geliştirilmesinde teknik komiteler ve bunlara bağlı alt-gruplar önemli bir rol üstlenmektedir. Örgüt içinde, belli alanlarda faaliyet gösteren 8 teknik komite bulunmaktadır. Komiteler raporlarını Bölgesel Planlama Konseyi'ne, bu konsey de Bakanlar Konseyi'ne sunar.

Yeni protokolle sayısı 8'e çıkarılan komiteler ile koordinasyonlarından sorumlu makamlarımız ve komiteler çerçevesinde gündemde bulunan belli başlı işbirliği konuları aşağıda belirtilmektedir.

a) Ekonomik ve Ticari İşbirliği Komitesi

Komitenin idari sorumluluğunu Devlet Planlama Teşkilatı, İslam Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Genel Müdürlüğü yürütmektedir. Bu komite bünyesinde bir Tercihli Ticaret Protokolü imzalanmıştır. Ekinde mal listeleri ve uygulanacak kuralları yer alan sözkonusu protokol dahilinde, üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin hangi alanlarda sürdürüleceği belirtilmektedir. Komite ilk toplantısını 1991 yılının Eylül ayında Tahran'da gerçekleştirmiştir. Bu toplantının ardından kurucu ülkeler olarak bilinen İran, Pakistan ve Türkiye'de ve diğer üye ülkeler arasındaki ticari işlemlerde ve ortak kalkınma projelerinde finansman sağlamak amacıyla, İran Merkez Bankası, Pakistan Devlet Bankası ve Türkiye Kalkınma Bankası koordineli bir şekilde hareket ederek bir ECO Ticaret ve Yatırım Bankası kurulması çalışmalarını başlatmışlardır (ECO, 1992, S. 3). Sözkonusu bankanın üye ülkeler arasındaki yatırım projelerinin değerlendirilmesi, ticari ve ekonomik işlemlerinin düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesinde önemli bir işlevi olması beklenmektedir.

Öte yandan bir ECO Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuş, sözkonusu oda 1991 yılında faaliyetlerine başlamıştır. ECO çerçevesinde işbirliğinin özel sektöre yayılabilmesi açısından odanın aktif bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir. Üye ülkelerin Ticari Bankaları arasında ilişkileri geliştirmek üzere yıllık toplantılar gerçekleştirilmektedir. Sigortacılık alanında halihazırda ortak bir havuz çerçevesinde işbirliği yürütülmekte olup, bu havuzun ortak bir sigortacılık şirketine dönüştürülmesi imkanları araştırılmaktadır. Ayrıca turizm alanında işbirliği imkanlarının araştırılması amacıyla uzmanlar düzeyinde çalışmalar başlatılmıştır.

b) Tarımsal İşbirliği Komitesi

Bu komitenin idari sorumluluğunu Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yürütmektedir. Tarımsal alandaki işbirliği çalışmaları, şimdiye kadar eğitim programları, seminer ve bilgi alışverişi şeklinde yürütülmüştür. 22-24 Temmuz 1991 tarihleri arasında İstanbul'da ilk görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Komite bitkisel artıkların kimyasal olmayan araçlarla kontrolü ile ilgili yapılan iki seminerde hastalıklara sebep olan ve çeşitli mikroplardan oluşan zararlı ot-

lar ve zirai ürünlerin pazarlanması konularında kararlar almıştır. Komite yoğun orman alanlarının idaresi ile ilgili olarak da bir konferans düzenlenmesini önermiştir (ECO, a.g.e., s. 5) .

Bunun dışında uzman gruplarının görüşleri doğrultusunda komite, zirai ürünlerin pazarlanması, tarımsal insangücünün eğitimi, toprağın islahı, sulama ve drenaj vb. konularda işbirliği yapılmasına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

c) Sınai ve Teknik İşbirliği Komitesi

Bu komitenin idari sorumluluğunu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yürütmektedir. Komitenin 12-14 Ekim 1991 tarihleri arasında Tahran'daki ilk toplantısındaki görüşmeler çerçevesinde, antibiyotikler ve pestisidler üzerinde üretimde bulunulması tasarlanmıştır. Özel kesimin sanayileşme sürecinde önem kazanması beklentisi içinde komite, ortak teşebbüs imkanları, özelleştirme ve sanayii teşvik politikaları konularında üç seminer düzenlenmesi hususunda tavsiyede bulunmuştur (ECO, a.g.b. s. 5) . Bu komite kapsamında Pakistan ve Türkiye arasında TÜRKPAK adıyla kurulmuş bulunan ortak bir mühendislik ve müşavirlik firmasına halihazırda bir İran firmasının da ortak olması için işlemler sürmektedir. Yine bu komite çerçevesinde üye ülkelerin özellikle dizel motor parçalarının üretimi konusunda âtil kapasitelerinin, karşılıklı tamamlayıcılık esasına dayalı olarak değerlendirilmesi imkânları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, pestisid ve antibiyotik üretiminde işbirliği, sanayileşmenin çevreye etkileri ve yatırımların teşviki konularında seminerler ve sanayi sergileri düzenlemesi de ele alınan işbirliği konuları arasındadır.

d) Enerji Alanında İşbirliği Komitesi

Bu komitenin idari sorumluluğunu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yürütmektedir. Enerji ECO'nun desteği ile üç yanlı işbirliği olarak ele alınan yeni bir konudur. Bu komite, enerji ihtiyaçları göz önünde tutulduğunda oldukça büyük önem taşımaktadır. Örneğin, İran'ın doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya nakli ve bu çerçevede ülkemizin daha elverişli şartlarda doğalgaz alabilmesi sözkonusudur.

Komite'nin Haziran 1991'de gerçekleştirdiği ilk toplantısında, enerji sektöründe saptanan birkaç alanda karşılıklı işbirliği konusu ele alınmıştır. Ayrıca, yağ,gaz ve petro-kimya alanlarında işbirliği öngörülmektedir. Öte yandan elektrik alış-verişi ve enterkonnekte elektrik sistemine geçilmesi de araştırılan işbirliği konuları arasındadır. Bunların dışında bir ECO Enerji Yıllığı Kitapçığı sekreteryaya tarafından yayınlanmaya başlanmıştır. Bölgede enerji konusunda gerçekleştirilmesi planlanan projelerin danışmanlık görevinin "İra-Türk-Pak, Mühendislik ve Danışmanlık Şirketi"ne verilmesi kararlaştırılmıştır.

e) Ulaştırma ve Haberleşme Alanlarında İşbirliği Komitesi

Bu komitenin idari sorumluluğunu Ulaştırma Bakanlığı yürütmektedir. Komite ilk toplantısını 26-28 Ekim 1991 tarihlerinde İslamabad'da gerçekleştirilmiş ve komite faaliyetlerinin birkaç uzman grup tarafından gözden geçirilerek yürütülmesi karara bağlanmıştır. Uzman grubu toplantılarında gemicilik ve liman hizmetleri ile havacılık alanlarında işbirliği imkanları üzerinde durulmaktadır. Yine üye ülkeler arasında çok modlu bir üretim sistemine geçilebilmesi için, her ülkenin kendi alt yapısında yapabileceği iyileştirmeler için temaslar ve çalışmalar sürdürülmektedir.

Komitenin 25-26 Temmuz 1992 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirdiği toplantısında bölgede ulaştırma faaliyetlerinin hızlı bir şekilde yapılabilmesi için "ECO Entegre Ulaştırma Şebekesi"nin ve ayrıca ulaştırma konusunda hızlı ilerlemelerin sağlanması amacıyla "ECO Bölgesel Ulaştırma Araştırma Merkezi"nin kurulması planlanmaktadır. Üye ülkeler arasında ticari gemicilik faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla 6-7 Temmuz 1993 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan toplantısında "ECO Denizcilik Şirketi"nin İran'da kurulması kararlaştırılmıştır. Yine ECO bölgesinde etkili olacak ECO-SAT uydu iletişim projesinin tamamlanması çalışmaları sürmektedir.

Telekominikasyon alanındaki işbirliğinde sürekli bir hareketlilik göze çarpmakta, posta alanındaki işbirliği ise 1989 yılında faaliyete geçen South West Asia Postal Union (SWAPU/Güney Batı Asya Posta Birliği) çerçevesinde yürütülmektedir. Başlangıçta ECO bünyesinde oluşturulan bu birliğin başka ülkelerin katılımıyla genişletilmesi öngörülmektedir.

f) Eğitim, Bilim ve Kültür İşbirliği Komitesi

Komitenin idari sorumluluğunu Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü yürütmektedir. Komite, 9-11 Eylül 1991 tarihlerinde Tahran'da toplanmıştır. Bu komite bünyesinde eğitim alanında, İran'da bir Türk Dili ve Edebiyatı bölümü kurulması, akademisyenler ve araştırmaların değişimli olarak fikir teatisinde bulunmaları ve üye ülkelerin enstitüleri tarafından üniversiteler rehberinin hazırlanması hususları karara bağlanmıştır.

Kültürel alanda, ortak sanat ve kültür mirasına yönelik görsel malzemelerin hazırlanması ve bu konuda koruma ve restorasyon metodlarının tartışılarak geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca haber ajansları arasında işbirliğinin geliştirilmesi gibi iletişim konuları, deprem hasarını önleme, tabii felaketler sonrası imar, toprakaltı su kaynaklarının bulunması ve işletilmesi ve biyo-teknoloji, deri işletmeciliğinde işbirliği gibi bilimsel araştırma sonuçları belli başlı işbirliği konularıdır.

Bölgede doğal afetlerle mücadele amacıyla merkezi Tahran'da olmak üzere "ECO Bölgesel Doğal Afetlerle Mücadele Merkezi"nin kurulması faaliyet-

leri devam etmektedir. Ayrıca bilim ve teknoloji alanında gerçekleştirilecek ortak projelerin finansmanında kullanılmak üzere "ECO Bilim Fonu" kurulması ve bölgedeki bilimsel araştırmalara destek sağlamak amacıyla merkezi İslamabad'da olmak üzere "ECO Bilim Kurumu"nun oluşturulması planlanmaktadır.

g) Altyapı ve Bayındırlık Alanlarında İşbirliği Komitesi

Komitenin idari sorumluluğunu Bayındırlık ve İskan Bakanlığı yürütmektedir. Ülkemizin bu alandaki kapasite ve imkanları düşünülerek, kurulması Türkiye tarafından önerilen bu komite, ilk toplantısını 23-25 Temmuz 1991 tarihleri arasında Tahran'da gerçekleştirmiştir. Bu komite bünyesinde üye ülke müteahhitlerine öncelik tanınması, bu alandaki atıl kapasitelerin kullanılması, üye ülke inşaat malzemelerinin tercihi, bir veri bankasının kurulması gibi konuların yanısıra, İran'ın yeniden imarı konusunda işbirliği için aşamalı bir program öngörülmektedir.

h - Uyuşturucu Kullanımının Denetiminde İşbirliği Komitesi

Bu komiteyle ilgili olarak 22-24 Ağustos 1993 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda üye ülkelerdeki uyuşturucu maddeler ile ilgili çeşitli konular tartışılmış ve uyuşturucu madde kullanımının denetimi ile ilgili işbirliği faaliyetleri görüşülmüştür. Buna göre, uyuşturucu maddelerle ilgili faaliyetler komite tarafından yürütülmektedir. Bu komitenin faaliyetleri arasında uyuşturucu madde arzının azaltılarak kullanımının en aza indirilmesi, üye ülkeler arasındaki uyuşturucu madde trafiğinin önlenmesi, bu konu ile mücadelede uluslararası örgütlerden faydalanarak işbirliğine gidilmesi imkanlarının araştırılmasıdır.

Ayrıca ileriye dönük daha geniş bir işbirliği için üye ülkelerde birer irtibat noktası belirlenmiştir. Türkiye Müteahhitler Birliği ülkemizin irtibat noktası durumundadır.

II - ECO BÜNYESİNE DAHİL OLAN YENİ ÜYE ÜLKELERE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde ECO'ya kabul edilen yeni yedi ülkenin kısaca tanıtımı yapılacaktır. Sırasıyla bu ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan'dır.

A - AZERBAJYAN CUMHURİYETİ

Azerbaycan eski SSCB'nin dağılmasından sonra tam bağımsızlığını kazanmıştır (ULUDAĞ - MEHMEDOV, 1992, s. 263). Hazar Denizi'nin batısında Kafkasya bölgesinde yer alan yüzölçümü 87 bin olan (ÇARIKÇI 1992), 7 milyon nüfuslu Azerbaycan'ın % 83'ü Türk'tür ve başkenti Bakü'dür. Ocak 1990 olaylarından sonra ülkede bulunan Ruslar ve Ermeniler'in göçü yoğunlaşmıştır.

Bunun sonucunda toplam nüfusun içinde Türklerin oranı % 90'ı aştığı tahmin edilmektedir (MERCEK, 1993, Sayı: 55, s. 5) .

ECO üyesi olan Azerbaycan'ın genel ekonomik durumuna ve potansiyeline baktığımızda da aşağıdaki gibi bir tablo ile karşılaşmaktayız:

Azerbaycan merkezi planlamanın stratejisi neticesinde bir tarım ülkesi yapılmıştır. Sanayisi ise aynı stratejiye bağlı olarak kendi kendine yeterli olmayıp hammadde, yarı-mamül veya pazar olarak diğer cumhuriyetlere bağlıdır (MERCEK, 1993, Sayı: 55, s. 5) . Azerbaycanın tarımdan gelen gelirin yanında petrol gelirlerinin bir hayli büyük meblağlara ulaşacağı bir gerçektir (ULUDAĞ-MEHMEDOV, s. 264) . Eski SSCB'nin petrol arama ve çıkarma teçhizatının % 70'i Azerbaycan'da üretilir ve 35 civarında dış ülkeye ihraç edilir (SÜKAN, 1992, s. 7) . 1950'li yıllarda yapılan bir hesaplama göre Azerbaycan'ın petrol rezervi 4.5 milyar ton olarak hesaplanmıştır. Bu dünya petrol ihtiyacının % 20'sini oluşturmaktadır. Azerbaycan'da petrolün bulunuşundan bu yana 100 yıldan fazla bir süre geçmiştir. Bu yüzyılda 1.3 milyar ton dolayında petrol üretilmiştir (ULUDAĞ-MEHMEDOV, s. 268) . Petrolden başka, doğal gaz, demir cevheri, alüminyum, çinko, bakır, barit, arsenik, mermer, kobalt, kurşun, kömür, natriyyu sülfat, altın, gümüş rezervleri gibi yeraltı kaynaklarının yanında, yer üstü 4000 çeşidin üzerinde bitki ve ağaç türüne sahiptir. Pamuk, hububat, üzüm, çay, narenciye, çeşitli meyve ve sebzeler bu ülkenin ürettiği başlıca tarım ürünleridir. 1989 yılında, 13.3 milyon ton ham petrol, 11 milyon metreküp doğal gaz, 582 bin ton pamuk, 121 milyon m² 'lik pamuklu kumaş, 5.3 milyon m² 'lik pencere camı, 352 bin adet buzdolabı üretilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti çok büyük dış ticaret imkanlarına sahiptir. Eski SSCB'de yalnız Azerbaycan'ın pozitif bakiye veren dış ticaret bilançosuna sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan Azerbaycan eski SSCB içindeki merkezden borç almayan tek ülke olması ve milli geliri tüketimin 3-4 milyar ruble üzerinde olması avantajını kullanarak ekonomik bağımsızlık yolunda da başarılı olacağı tahmin edilmektedir (ULUDAĞ-MEHMEDOV, s. 272) .

Azerbaycan'ın toplam milli geliri 1990 yılında 14.8 milyar rubledir. 1991 yılı 15 milyar rubledir (GSM, 1988) . Ancak Sovyet yönetimi Cumhuriyetlerde üretilen GSYİH'nin çok önemli bir bölümünü Rusya'ya transfer ederek bir sömürü çarkı kurmuştur (MERCEK, Sayı, 55, s. 7) . Bu sömürü çarkını kırmak, siyasi ve iktisadi tam bağımsızlığa ulaşmak ve serbest piyasa ekonomisini gerçekleştirmek için belirli birtakım şartların gerçekleşmesi gerekmektedir.

Sermaye birikiminin eksikliği, serbest piyasanın temelini oluşturan özel teşebbüsün gelişmesine mani olmaktadır. Serbest piyasanın gelişmesi için özel sermaye birikimi , özel mülkiyet, serbest rekabet, serbest fiyatlandırma ve

piyasa hakkında tüketicinin bilgilendirilmesi ile mümkündür. Ancak Azerbaycan'da bu şartlar yerine gelmemiştir. Bu şartlar ancak uzun bir dönemde gerçekleştirilebilir (MERCEK, Sayı: 55, s. 5) .

ECO'ya üye olan Azerbaycan'ın tüm olumsuzluklarına rağmen bahsetmiş olduğumuz ekonomik potansiyeli, rasyonel ve sağlıklı birtakım reformlarla yakın gelecekte refaha dönüşebilir. Ancak, Ermenistan ile olan savaş nedeniyle Azerbaycan topraklarının önemli bir kısmını kaybetmiş olduğundan ülkede hem siyasi hemde iktisadi birtakım bunalımlar yaşanmaktadır. Bu problemlerin halledilecek olan Azerbaycan bölge açısından büyük önem arzeden ECO içerisinde de önemli bir ülke konumuna yakın gelecekte oturacaktır.

Özelleştirme konusunda önemli adımlar atan Azerbaycan hedef olarak her yıl sanayi sektörünün % 10'unu özelleştirebilmeyi hedeflemiştir. Kasım 1991'de petrolde devletin fiyat kontrolü kaldırılarak petrol fiyatının oluşmasında dünya fiyatı hedeflenmiştir. Borsa kuruluş aşamasında olup gelişme göstermesi beklenmektedir. Dış ticaret ve yabancı sermaye konularında yeni yasalar hazırlık safhasında bulunmaktadır.

B - KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ

1991 SSCB'nin dağılmasıyla Kazakistan tam bağımsızlığına kavuşmuştur. Orta Asya'nın kuzeyini kaplayan yüzölçümü 2.717.300 km² (Türkiye'nin 3.6 misli BDT'nin % 13.3'ü) olan Kazakistan'ın nüfusu 15.8 milyondur. Başkenti Alma-Ata olup nüfusu 1.128.000'dir. Nüfusun .% 40'ı Türk, % 38'i Rus, % 6'si Ukraynalı, % 7'si Alman ve geriye kalanı da sayıları 100'ü bulan etnik gruplardır. Kazakistan'da etnik yapı önem arz etmektedir. Bu yapı zaman zaman da değişiklik göstermektedir. Bu değişimin nedeni ise Kazak nüfusun hızla artışıdır. 1950-1960 yılları arasında Kazakistan önemli bir göç hareketi yaşamıştır. Bunun sonucu Rus ve Ukraynalı kökenlilerin nüfus hızla artmıştır (MERCEK, 1993, Sayı, 56, s. 4) .

Kazakistan'ın genel ekonomik yapısına baktığımızda aşağıdaki gibi bir tablo ile karşılaşmaktayız:

1985 yılından sonra Sovyetler Birliği'nde ekonominin çöküşü hızlanmıştır. O zaman Kazakistan devleti, bazı tedbirler almak mecburiyetinde kalmış ve reform yapmaya başlamıştır. Fakat alınan siyasi kararlar bir fayda sağlamayınca hükümet piyasa ekonomisine geçiş hakkında kararı kabul etmiştir. Bu kararlar birlikte piyasa ekonomisinin bazı unsurları uygulanmaya başlanmıştır. Ancak piyasa ekonomisinin gerçekleşmesi ve bağımsız ekonominin gerçekleşmesi için şu iki hususun gerçekleşmesi gerekmektedir:

1 - Ekonomik sömürünün tamamen kaldırılıp ekonominin serbest bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için bağımsız devlet ekonomisi kuruluş prensiplerinin yerine getirilmesi, üretim yapısının değiştirilmesi, ma-

liye, döviz ve ödemeler bilançosunun düzenlenmesi gerekmektedir. Halen döviz bilançosu düzenlenmemekte ve idari organlar, ülkenin ne kadar dövize ihtiyacı olduğunu hesaplayamamaktadırlar. Öte yandan milli paranın kullanılmaması yapılan reformlarda Ruble'deki değişikliklerin dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Fakat Ruble'de Rusya'nın elinde bulunmaktadır (MERCEK, 1993, Sayı: 56, s. 5-6) .

2 - Uzun süre ekonominin yönetimi merkezi planlı sistemde ve dikta baskısı altında yapılmıştır. Merkezi planlı sistem efektif bir sistem olmadığından ortaya çıkan problemler giderilememiştir. Mevcut yapının düzeltilmesi gerekmektedir.

Kazakistan önem sırasına göre, fosfat, petrol, doğal gaz, kömür, demir cevheri, altın, gümüş, çinko, bakır, kurşun, magnezyum, krom ve boksit rezervleri bakımından zengin bir ülkedir (ÇARAKÇI, a.g.m.) . Özellikle Kazakistan, Eski Sovyetler Birliği'nin üçüncü büyük kömür havzasına sahiptir. Eski Sovyetler Birliği'nin bakır rezervlerinin % 74'üne Kazakistan sahiptir. Kazakistan'da çıkarılan kurşun ve çinko Eski Sovyetler Birliği'nin ihtiyacının % 50'sinden fazlasını karşılamakta idi. Kazakistan Sovyetler Birliği'nin hammadelerini temin eden bir ülke görünümündedir (ULUDAĞ - MEHMEDOV, s. 284) .

Gelişmiş bir madencilik sanayii mevcut olan Kazakistan'da, demir-çelik dışı madenler sanayii, kimya sanayi (petro-kimya, jet yakıtı, gübre), ziraat makinaları, konserve, et, balık, şarap, ayakkabı, tekstil üretilmektedir. Öte yandan eski Sovyet topraklarının işlenebilen arazisinin 1/3'ünün bulunduğu Kazakistan'da tarım ve hayvancılık oldukça gelişmiştir.

Eski SSCB döneminde 31 ülkeye ihracat yapan Kazakistan bugün 86 ülkeye mal ihraç etmektedir. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya gibi ülkeler, Doğu Avrupa ve Güney Afrika ile ihracat bağlantıları kuran Kazakistan'ın ihracatının % 96'sı hammadde ve enerji kaynaklarından oluşmaktadır (MERCEK, SAYI: 56, s. 5) .

İthalatında tüketim malları (daha çok gıda malları), gıda sanayisi için hammaddeler, otomobil ve iş makinaları önemli yer tutmaktadır. İthalatın % 40'ı, ABD ve Japonya'dan yapılmaktadır (ULUDAĞ - MEHMEDOV, s. 289) .

Devlet İstatistik Enstitüsü tahminlerine göre Kazakistan'ın 1990 yılı sonu itibariyle GSMH'sı 40.6 milyar Ruble'dir. Kazakistan'ın milli gelirinde 1987-1989 yılları arasında düzenli bir artış gözlenirken, 1989 yılında 40.9 milyar Ruble olan GSMH 1990'da düşmüştür (MERCEK, Sayı: 56, s. 5) .

Özelleştirme Kanunu 1991 yılında yürürlüğe girmiştir. 2-3 yıldan beri uygulanmaya başlayan yeni ekonomik yapılanmayla ilgili yasalar, merkezi sistemden pazar ekonomisine geçiş üretim birimlerinde de değişikliği gerektir-

miştir. Bu kanuna bağlı olarak "özelleştirme kurumu" kurulmuştur. Özelleştirme çalışmalarının hızlandırılacağı, sanayide % 50, tarımda % 40 ve konutta % 100 oranında özelleştirmeye gidileceği ve yabancılara öncelik verileceği belirtilmiştir (MERCEK, Sayı: 56, s. 8) .

ECO üyesi olan Kazakistan görüldüğü üzere güçlü bir ekonomik yapıya sahiptir. Hızla uygulanan reformlar yakın bir gelecekte semeresini gösterecektir. Kazakistan'ın zengin kaynakları birçok gelişmiş ülkenin iştahını kabartmıştır ve adeta bunların taarruzu altındadır. Ancak Türkiye hem kültür ve din birliği avantajına hem de ECO üyeliği avantajına sahip bir ülke olarak bu avantajları gün geçirmeden ekonomik işbirliği konusunda hızlı adımlar atarak kullanmak mecburiyetindedir.

C- ÖZBEKİSTAN

1991 Ağustos'unda siyasi bağımsızlığını kazanan Özbekistan Cumhuriyeti, BDT'nun üyesidir. Bu bakımdan ekonomik bağımsızlığını henüz kazanmamıştır (ULUDAĞ - MEHMEDOV, s. 298) .

Özbekistan'ın yüzölçümü 447.000 km², nüfusu da 20.7 milyondur. Nüfusun % 71'i Özbek, % 8'i Rus, % 4'ü Kazak, % 4'ü Tacik ve kalanları ise Karakalpak ve diğer milletler oluşturmaktadır. Başkenti Taşkent olan Özbekistan'da 11 vilayet ve Karakalpak Muhtar Cumhuriyeti bulunmaktadır (ULUDAĞ - MEHMEDOV, s. 298) .

Özbekistan'ın genel ekonomik yapısına baktığımızda aşağıdaki gibi bir tablo ile karşılaşmaktayız:

1985 yılında Sovyetler Birliği'nde başlayan reformlar etkili olmayınca piyasa ekonomisine geçme tartışmaları sürüp giderken ancak 1991 yılında bu gerçekleşebilmiştir.

Tarıma dayalı bir ekonomik yapısı bulunan ülke, pamuk üretiminde dünyada üçüncü sırada yer almaktadır (MERCEK, Sayı: 58, s. 8) . Pamuk üretimi yılda 6-8 milyon ton ile Sovyetler Birliği ihtiyacının 2/3'sini karşılamaktadır. Özbekistan'da Eski Sovyetler Birliği üretiminin % 50'sini karşılayan piriç yanında, sebze, mısır, ayçiçeği, tütün, şeftali, üzüm, kayısı, incir, elma, kavun, karpuz gibi ürünler üretilmektedir. Özbekistan'da bitkisel üretim kadar önemli olan hayvancılıkla da geniş şekilde uğraşılmaktadır.

Maden sektörüne baktığımızda, 1990 yılında 25.000 ton kağıt, 51.000 ton karton, 158.100 plastik, 220.000 sülfirik asit, çeşitli minerallerden ise 1.900.000 ton bor, 650.000.000 ton kömür, 40.000 m³ gaz, 56.000 mkwh elektrik üretildiği görülmektedir. Zengin tabii gaz, civa, alüminyum, volfram, altın ve uranyum madenleri bulunmaktadır (ULUDAĞ - MEHMEDOV, s. 307) . Ayrıca gelişmiş kimya ve gaz ürünleri sanayiine ilave olarak tekstil makineleri, azot ve makina halısı da üretilmektedir.

Serbest piyasa ekonomisinin belirli şartlarını yerine getiren Özbekistan iç piyasasında birçok yatırım, sağlık ve tüketim malı kıtlığı nedeni ile Cumhuriyetlere ihraç edilen mallardan değişen oranlarda vergi tahsil etmektedir. Bu vergi oranları Bakanlar Kurulu Kararı'na göre değişiklikler göstermektedir. Uluslararası antlaşmalar gereği yada Özbekistan Yabancı Sermaye Yasası'na göre kısmen veya tamamen vergi muafiyetine hak kazanan yabancı ortaklar durumlarını Özbekistan Maliye Bakanı'na bildirirler. Vergi muafiyeti için gelirin yurt dışına transferinin yapılmasından sonra yapılacak başvuruların süresi engeç transferi takip eden bir senedir.

Özbekistan'da 1990 yılında büyüme oranı % 4.3 olurken 1991'de % 0.9 olmuştur. Cumhuriyetlerarası dış ticaret ise 1987-1990 arasında açık vermektedir. Cumhuriyetlerarası dış ticaret açığı, 1990'da, 1987'deki seviyesinin altında iken, dış ticaret hacmi 1987'deki düzeyinin üzerindedir. İhracatın ortalama % 90'ını ve ithalatın yaklaşık % 94'ünü sanayi malları oluşturmaktadır. Tarım sektörünün payı 1987'de % 45'ten 1990'da % 7.9'a yükselmiştir. 1992 yılında ise 1.798 milyon \$'lık bir dış ticaret hacmine ulaşmıştır. Aynı yıl dış ticaret açığı 60 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 1991 yılı ihracatının % 85.4'lük kısmını hammadde ve işlenmiş sanayi mamülleri oluşturmuştur. 1991 yılında ise ithalatın % 47.2'sini gıda ve girdi türü hammaddelerdir. % 43.2'sini ise tüketim malları olmak üzere % 90'lık kısmını halkın ve ekonominin temel ihtiyacı niteliğindeki mallar oluşturmaktadır. GSMH 1990 yılında 32 milyar Ruble olarak gerçekleşmiştir. GSMH'nin 21.3 milyar rublesi tüketime ayrılmaktadır. 1990 yılı harcamaları ise 5.5 milyar rubledir. Maddi üretim alanlarındaki safi oran tutarı olarak hesaplanan milli gelirin 1990 değeri 23.3 milyar Rubledir (MERCEK, Sayı: 58, s. 8-9).

Özelleştirme daha önceleri arazilerin ve zarar eden çiftliklerin halka dağıtımı ile başlamıştır. Ekonominin diğer alanlarında da özelleştirme çalışmaları devam etmektedir. 1992'de özelleştirme komitesi kurulmuş ve özellikle gıda maddeleri işleme, ulaşım, haberleşme ve inşaat alanlarında faaliyet gösteren şirketlerin özelleştirilmesine öncelik tanınmıştır. Ayrıca tüm devlet konutlarının % 15'ini yani 10-12 milyar Ruble'lik kısmını özelleştirmeyi hedeflemiştir. 1991 yılında yabancı yatırımların teşvik edilmesi amacıyla yeni bir mevzuat yürürlüğe girmiştir. 158 ortak işletme kurulmuş ve üretime geçerek toplam 450 milyon Ruble'lik üretim yapılmıştır (MERCEK, Sayı: 58, s. 10-11).

Görüldüğü gibi ECO üyesi Özbekistan'da serbest piyasa ekonomisine geçiş için önemli bir takım adımlar atılmıştır. Ancak, yeni bir sisteme geçişin sıkıntıları yaşanmaktadır. ECO üyesi bu soydaş ülkeye Türkiye gerekli kurumlaşmanın ve serbest pazar ekonomisinin mekanizmalarını öğretmek önemli ticaret işbirliğine girmelidir. Pazar ekonomisine geçişi uzun dönemli düşünmek gerekmektedir. Bu nedenle kısa vadeli politikalardan uzak durup bu ilişkileri orta ve uzun vadeli planlama gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu şartlarda verimli bir netice elde edilebilir.

sebeple ihtiyaçların çoğunluğu ithalat yoluyla sağlanmaktadır. Dış ticaret açığı önemli boyutlarda bulunmaktadır. Türkmenistan'ın toplam ithalatı, iç fiyatlarla 135.86 milyon Ruble, dünya fiyatlarıyla 101.9 milyon Ruble görülmekte, toplam ihracat ise iç fiyatlarla 102.59 milyon Ruble, dünya fiyatlarıyla 132.7 milyon Ruble olarak hesap edilmektedir. 1992 GSMH 10.873.8 milyon Ruble'dir. Büyüme hızı 1990'da 101.6'lık bir artış göstermiştir. GSMH'nin tüketime harcanan payı 3913.6 milyon Ruble'dir (MERCEK, Sayı: 59, s. 8-9) .

SSCB'nin 1985 yılından itibaren ekonomik çöküşe geçmesi diğer Cumhuriyetlerde olduğu gibi Türkmenistan'daki bazı tedbirler almaya zorlamış ve serbest piyasa ekonomisine geçiş için bir zemin hazırlanmıştır. Bunun neticesinde 1990 yılında piyasa ekonomisine geçiş için hükümet kararı 1991'den uygulamaya konulmak üzere alınmıştır. Tabiatıyla bu karar daha önceki, Cumhuriyetlerde incelediğimiz gibi bir takım sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Yıllarca Rusların sömürüsüne maruz kalmış bir ülke ve ekonomi için bir sistem değiştirmek elbette bu sıkıntıları ortaya çıkaracaktır. Önemli olan bu yeni ekonomik yapıya zaman kaybetmeden uyum sağlayabilmektir.

Eski rejime en sadık ülke olduğu için henüz piyasayı dönük yasalar ele alınamamıştır. Özelleştirme konusunda da herhangi bir gelişme kaydedememiştir. Bu yüzden, örneğin, toprakta özel mülkiyet bulunmadığından önemli problemler ortaya çıkmaktadır. Satış yerine kiralama türü uygulamalar gündemdedir (MERCEK, Sayı: 59 , s. 9) .

ECO üyesi Türkmenistan'da da diğer Cumhuriyetler gibi belirli sıkıntılar sözkonusudur. Ancak bu sıkıntılar ekonominin kendi kuralları içinde zamanla aşılacaktır. Doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin olan Türkmenistan bu kaynaklar sayesinde ekonomik potansiyelini de geliştirme şansına sahiptir.

E- KIRGIZİSTAN

1991'de Kırgızistan, eski SSCB'nin dağılımıyla, siyasi bağımsızlığını kazanmış ve bağımsız bir devlet olmuştur. Yüzölçümü 198.500 km² olup 1 Ocak 1991 itibarıyla nüfusu 4.422.000 ve başkenti Bişkek'tir (ULUDAĞ- MEHMEDOV, s. 320) . Nüfusun % 65.6'sı Türk (% 52.7'si Kırgız, % 12.9'u Özbek), % 22'si Rus, geriye kalan da diğer milletlerdendir (ÇARIKÇI, a.g.m) .

Kırgızistan'ın genel ekonomik durumunu da aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

Ülkede önemli bir sanayi gelişmemiştir. Daha çok hayvancılık ağırlıklı bir tarım ekonomisi hakimdir. Koyunculuk oldukça önemli olup, bunun dışında çok olmasa da buğday, pamuk, şeker pancarı, mısır, tütün, sebze, meyve yetiştirilmektedir. Gıda sanayi ve konservecilik oldukça gelişmiştir (ULUDAĞ- MEHMEDOV, s. 321). 4 bin çeşit bitki ve ağaç türünün yetiştiği Kırgızistan'da koyun sayısı da 10 milyonu aşmaktadır. Yılda yaklaşık 38600 tonluk yün üretimi ile eski SSCB yün üretiminin % 61'ini karşılamaktaydı.

Kırgızistan'daki arazilerin 1 milyon hektarı sulanabilir niteliktedir. Çalışan nüfusun % 34'ü tarım ve ormancılık alanlarında faaliyet göstermektedir.

Kırgızistan'da civa, antimon, kömür, petrol, doğal gaz, ham çelik, çinko, kalay, tungsten gibi madenler elde edilmektedir. Ülkede kurulu hidro-elektrik santrallerinden yılda 13.300 milyon kwh (1990) elektrik enerjisi elde edilmektedir. Orta dereceli bir sanayiye sahip ülkede 600'den fazla büyük sanayi kuruluşu vardır. Sanayi alanları içinde elektrik enerjisi, yakıt enerjisi, makine yapım, gıda önemli yer tutmaktadır.

Kırgızistan'ın dış ticaretinde, cumhuriyetler arası dış ticarete, ülkenin 1987 ve 1990 yılları arasında devamlı dış ticaret açığı verdiği, bunun 1991 yılında dış ticaret fazlasına dönüştüğü görülmektedir. 1991 yılında ihracatı 1990 yılına göre % 158 oranında artarken, ithalatı % 87.7 oranında artmış, dolayısıyla dış ticaret açığı, dış ticaret fazlasına dönüşmüştür.

Dünya ile dış ticaret rakamlarına bakıldığında ise, dış ticaret hacminin 1987-1990 döneminde devamlı artış gösterdiği ancak 1991'de büyük bir düşüş olduğu görülmektedir. Dünya ile ihracatın yaklaşık % 85'ini sanayi, % 7'sini ise tarım oluşturmaktadır. Sanayi sektörü içinde, makina ve metal işleme sanayi ihracat içinde en büyük paya sahiptir. İthalatının ise yaklaşık % 90'ını sanayi, geriye kalan kısmını ise tarım sektörü oluşturmaktadır (MERCEK, Sayı: 57, s. 6).

Liberalleşme uygulamalarına baktığımızda, bazı malların fiyatları serbest bırakılmış ve borsalar kurulmuştur. Yabancılarla ortak yatırımlara izin verilmiştir. Bazı sebeplerle % 100 yabancı sahipliğine de izin verilmektedir. Ortak yatırımlarda kurumlar vergisi % 30'dur.

Kırgızistan'da yapısal reformlar diğer cumhuriyetlere göre özellikle özelleştirme açısından oldukça hızlı devam etmektedir. Özelleştirme çalışmaları 1991 yılında tarımsal alanlar ile küçük ölçekli sanayilerin özelleştirilmesiyle başlamıştır. Devlet 1992 yılı sonuna kadar elindeki gayrimenkullerin % 35-60 kadarının özelleştirilmesi amacındadır. Bunlar içinde, hükümetin artık yükünü kaldıramadığı 200 kamu kuruluşunun kapatılması da yer almaktadır (MERCEK, Sayı: 57, s. 8).

Kırgızistan'da diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi Sovyetler Birliği'nin 70 yıllık sömürsüaltında idare edilmiş bir ülke olduğu için benzer sıkıntılar yaşanmaktadır. Ancak bu sıkıntılar zamanla aşılarak diğer Türk Cumhuriyetleriyle birlikte dünyada hakettiği yere oturacak olan Kırgızistan gelecek kısa vadede ekonomik entegrasyonlar içinde önemli bir yer işgal edebilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

F - TACİKİSTAN CUMHURİYETİ

Tacikler, esas itibariyle İran kökenli unsurlarla oldukça karışmıştır. Ancak yüzlerce yıldan beri Türklarla birlikte yaşayan ve çoğunluğu Farsça konuşan Türklarin oluşturduğu Tacikistan'da yoğun Özbek ve Tatar nüfusunun birarada bulunması nedeniyle Türk topluluklarından ayrı düşünülmezler (ANDICAN; s.15, 1992) . Türk Topluluklarıyla aynı dine sahip olan ve aynı zamanda Özbekçe'yi konuşan Tacikler, aynı kültür ve milli duyguları paylaşmaktadırlar (ULUDAĞ-MEHMEDOV, a.g.e. s. 364).

143.100 km²'lik bir alana, 1 Ocak 1991 tarihi itibariyle 5.358.000 nüfusa sahiptir. Nüfusun % 62.3'ü Tacik, % 22.9'u Özbek, % 10.4'ü Rus ve % 2.1'i Tatar'dır. Eski SSCB'de toplam Tacik nüfusu (1989) toplam 4 milyon 215 bindir. Bunun 3.172.000'i Tacikistan'da yaşamaktadır. Başkenti Duşanbe olup, 592.000 nüfusa sahiptir (ULUDAĞ-MEHMEDOV, a.g.e. s. 364) .

Tacikistan'ın iktisadi yapısını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1990 itibariyle 730 bin ton kömür çıkaran, 390 bin ton hampetrol ve önemli ölçüde doğal gaz ve diğer minerallerden de 87.100 ton çıkaran Tacikistan'da elektrik endüstrisi için gerekli malzeme (13.1 milyon ruble) üretmekte, ayrıca pamuklu ve yün dokuyan fabrikalar (208 milyon m²) yanında ayakkabıcılık, deri fabrikaları da bulunmaktadır. Çorap fabrikaları yılda 59 milyon çift çorap üretmektedir. Anlaşılmaktadır ki, tekstil ve konfeksiyon endüstrisi oldukça gelişmiştir. Bunların dışında Tacikistan'da metal işleyen makineler, kimyevi maddeler üreten makineler, ziraat, tarım makineleri, soda, mineral gübre fabrikaları, buzdolabı üretimi bulunmaktadır. Halıcılıkta önemli bir üretim kaynağıdır. Kuşkusuz sanayileşme, ülkede tarım sektörünün Özbekistan gibi çok büyük potansiyele sahip olmasından yararlanmaktadır. Ayrıca Tacikistan'da ana ürün pamuktur. Meyvecilik ve hayvancılık gelişmiştir (ASİAD, S. 20) .

G - AFGANİSTAN CUMHURİYETİ

28 Haziran 1992'de İslam Cumhuriyeti olarak ilan edilen Afganistan'ın kuzeyinde Türkmenistan ve Özbekistan, kuzeydoğuda Tacikistan, batıda İran, doğu ve güneydoğuda Pakistan, kuzeydoğu uçta Çin ile sınırlı olan ülkenin yüzölçümü 652.090 km², nüfusu ise kesin olmamakla birlikte yaklaşık 18 milyon civarındadır* . Ulusal dinin İslam olduğu ülkede, halkın % 90'ı sünni, % 10'u ise Şii'dir. Afganistan'ın etnik nüfusuna bakıldığında 18 milyon nüfusun % 56'sı Afgan, % 44'ü ise çeşitli Türk topluluklarından (Kazak, Özbek, Kırgız ve Karakalpak) oluşmakta ve 8 milyon civarında bir Türk nüfusu ortaya çıkmaktadır. Bu halkları birleştiren en önemli unsur ise İslamiyettir. Her ne

(*) Ülkede nüfus verileri kesin olmayıp, hiç nüfus sayımı yapılmamıştır

kadar ortak bir siyasi bir sistem oluşturulmasını sağlayamamışsa da, işgalci güçlere karşı tüm etnik grupları birleştirmiştir (YILDIZ, 1989, s. 10) .

ECO üyesi olarak Afganistan'ın genel ekonomik durumuna bakıldığında şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

Denize kıyısı olmayan, doğa koşullarının son derece elverişsiz olduğu ülke ekonomisi temelde tarıma dayalıdır. Başlıca besin ürünü buğday, önemli ölçüde yetiştirilir. Ticarete yönelik ürünlerin başında ise pamuk gelmektedir. Ayrıca az da olsa sebze ve meyve yetiştiriciliği yapılmaktadır. Hayvancılık önemli bir geçim kaynağı olup, deri, post ve kürk ticareti yaygındır. 1979-1988 yılları arasında tarım üretimi % 50'den fazla azalmıştır. Üstelik sulama kanallarının savaştan zarar görmesi nedeniyle üretimin yeniden geliştirilmesi oldukça güç bir hal almaktadır.

Sanayi geleneksel el sanatları (dokumacılık vb) dışında gelişmemiştir. Az sayıda fabrika ve yapımevleri de tarım ürünlerinin işlenmesiyle sınırlıdır. Ulaşım ise önemli kentler arasında karayolu ve havayolu ile sağlanmaktadır.

1989 rakamına göre GSMH'nin 3 milyar \$, kişi başına milli gelirin 235 \$ olduğu Afganistan'da nüfusun % 68'i tarım, % 13'ü ticaret ve hizmetler % 10'u sanayi ve % 6'sı yapı sanayisi sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Yine 1989 verilerine göre dış ticaret rakamları olarak ithalatın 900 milyon \$, ihracatın ise 433 milyon \$ civarında gerçekleşmiş olduğunu görüyoruz. Bu durumda ticaret bilançosu 467 milyon dolar açık vermektedir.

Afganistan yeraltı gelir kaynakları bakımından zengindir. Bilinen ve dönem dönem işletilen büyük demir, krom, bakır, doğal gaz ve petrol yataklarının yanısıra, uranyum da bulunduğu sanılmaktadır. Ayrıca hidroelektrik potansiyeli de son derece önemlidir. Ne var ki, bu kaynakların hiç biri yeterince işletilememektedir.

ECO üyesi ülkelere ilişkin olarak daha iyi değerlendirme yapabilmek için aşağıda tablo 1 ve 2'yi incelememiz gerekmektedir.

Tablo 1'deki verileri incelediğimizde 1992 yılı itibarıyla Kazakistan'ın GSMH'nin 28.5 milyar dolar olduğu görülmektedir. GSMH rakamları dikkate alındığında Kazakistan'ı sırasıyla Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan izlemektedir. Esasen, sözkonusu Cumhuriyetlerin zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları dikkate alındığında, GSMH rakamlarının çok daha yüksek yüzdelerle ifade edilmesi gerekmektedir. GSMH'nin beklenen seviyede arttırılamamasının nedeni, şimdiye kadar uygulanan merkezi planlama stratejileri ve sömürgeci yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu Cumhuriyetler, yıllarca sadece bir hammadde deposu olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyetlerin dış ticaret dengesine baktığımızda Kazakistan ve Özbekistan'ın eksi bakiye verdiği, diğer Cumhuriyetlerin ise denk veya artı bakiye verdiği görülmektedir. Ancak bu doğal karşılanmalıdır. Çünkü gerçekleşen dış ticaret işlemleri büyük ölçüde Cumhuriyetler arasında oluşmaktadır. Bu konuya açıklık getirmek bakımından ihracatın GSMH içindeki paylarına bakmakta yarar vardır. Azerbaycan'ın ihracat/GSMH'sinin % 0.13 ile Türk Cumhuriyetleri arasında birinci sırayı aldığı görülmektedir. Ancak tabloda görüldüğü gibi bu cumhuriyetlerin ihracatlarının çok düşük olduğu ve dolayısıyla GSMH'ya katkılarının yok denecek kadar az olduğu ortaya çıkmaktadır*.

Bu Cumhuriyetlerin ECO bünyesinde yer almasıyla sömürge ekonomisinden kurtulup, serbest piyasa şartları içinde ticaret yapmaları ve sahip oldukları kaynaklara uygun bir biçimde kalkınma stratejileri uygulamaları mümkün olabilecektir.

Tablo 2 incelendiğinde Afganistan'ın GSMH rakamının oldukça düşük olduğu ve buna paralel olarak dış ticaret dengesinin açık verdiği göze çarpmaktadır. Bunun en önemli sebebi olarak Afganistan'ın uzun yıllar Sovyetler Birliği ile savaş halinde olması ve bununla birlikte savaş sonrası ortaya çıkan iç karışıklıklar gösterilebilir. Öte yandan Afganistan'ın ihracat / GSMH oranının diğer ülkelere nazaran daha yüksek gözükmesinin nedeni toplam ihracatı içinde hammadde ürünlerine yönelik ihracat payının (% 81.4) yüksekliği gösterilebilir. Pakistan'a baktığımızda kişi başına GSMH'nin Afganistan gibi oldukça düşük olduğu ve dış ticaret dengesinin de açık verdiği görülmektedir.

(*) Tacikistan'la ilgili yeterli veri bulunmadığından bu konuda değerlendirme yapılamamıştır.

Tablo 1
ECO Üyesi Ülkelere İlişkin Başlıca Ekonomik Göstergeler (1992)

	GSMH (Milyon \$)	İhracat/GSMH	K.B.D.G. (Dolar \$)	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi
Azerbaycan	5.476	0.13	740	738	329	409
Kazakistan	28.560	0.05	1680	1.546	1.608	-62
Özbekistan	18.275	0.04	850	869	929	-60
Kırgızistan	3.690	0.00	820	33	25	8
Türkmenistan	4.797	0.22	1230	1.083	545	538
Tacikistan	2.744	0.00	490	--	--	--

Kaynak: World Development Report 1994, Published for the World Bank university Press.

(*) Bu ülkelere ilişkin hesaplamalarda bir takım belirsizliklere yol açtığı için diğer ülkelere nazaran kesin bir sonuç ifade etmemektedir.

Tablo 2
1992 Yılı İtibariyle ECO Üyesi Ülkelere İlişkin Başlıca Ekonomik Göstergeler

	G.S.M.H (Milyon \$)	İhracat/GSMH %	K.B.D.G. (Dolar \$)	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi
Afganistan	3.230	% 33.2	208	1241	1075	- 166
İran	131.120	% 13.9	2.200	26.744	18.275	- 8.509
Pakistan	50.136	% 14.4	420	9.360	7.264	- 2.096
Türkiye	115.830	% 12.7	1980	22.871	14.715	- 8.156

Kaynak: World Development Report 1994, Published for the World Bank University Press.

(*) Afganistan'a ait rakamlar Dünya Bankası Raporunda Yer almadığı için bu ülkeye ait veriler "Siamak DOLATAYAR BASTANY; Bölgesel Entegrasyon Kurumu Olarak ECO: Yapısı, İşleyişi ve Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1994, kaynağından alınmıştır.

Konuya bu açıdan bakıldığında İran'da GSMH rakamının diğer ECO üyesi ülkelere nazaran yüksek olduğu ancak dış ticaret dengesinin açık verdiği görülmektedir. Buna yol açan faktörler arasında İran'da ortaya çıkan rejim değişikliği ve Irak'la süregelen savaşın etkilerinin bu ülkenin belli bir süre dışa kapalı bir ekonomi politikası izlemesine yol açmıştır. Bu da İran'ın petrol ihracatçısı ülkeler arasında yer almasına rağmen dış ticaret dengesinin açık vermesine neden olmuştur.

Türkiye açısından duruma baktığımızda, GSMH rakamına göre ECO üyesi ülkeler arasında ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak dış ticaret dengesi gözönüne alındığında ECO üyesi diğer ülkelere göre en çok açık veren ülkeler arasında olduğu dikkati çekmektedir. Bunun başlıca nedeni olarak, ithal ikameci bir sanayileşme politikasından vazgeçilerek, 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleriyle İhracata Dayalı Sanayileşme Politikalarının uygulanmaya başlanmasının etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte dış ticarete Liberalizasyon sürecinin yaşanmasının bir sonucu olarak ihracatla birlikte sanayi ve tüketim mallarına dönük talebin yükselmesi ithalatın da aynı oranda artmasına neden olmuştur. Ayrıca gerek ülke içinde meydana gelen konjonktürel istikrarsızlık ve gerekse yurtdışında Türk mallarına uygulanan kotalar ithalat-ihracat dengesini ithalat lehine bozmuştur.

III - BÖLGESEL İŞBİRLİĞİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ VE GELECEĞE YÖNELİK ÖNERİLER

A - BÖLGESEL İŞBİRLİĞİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ

AT'na üye ülkelerin liderleri arasında 1991 yılının sonunda Maastricht'teki yapılan toplantıda Türkiye'nin yarının Avrupa Devleti'nde yer almayacağı ortak kararı alınmıştır. Bu kararda üyelik için başvuran ülkelerin bir kısmının da öncelikli olarak ele alınırken, bir diğer kısmı da ileride değerlendirileceği ortaya konmuştur. Ancak Türkiye bu ülkeler arasında yer almamaktadır (MANİSALI, 1991).

Uzunca bir dönem AT dışında kalacağı belli olan Türkiye Avrupa'daki yeni oluşumdan tamamen dışlanmayacak ancak AT'ın yakın ekonomik ilişkiler içinde olduğu bir ülke olarak değerlendirilecektir. AT'la imzalanan ve 1995 yılında yürürlüğe girecek olan Gümrük Birliği anlaşması bunun bir göstergesidir. Uzun bir zaman dilimi geçmesine rağmen topluluğa üyeliği kabul edilmeyen ve yine uzunca bir dönem bekleyeceği anlaşılan Türkiye'nin AT dışında ekonomik entegrasyon ve bölgesel işbirliği yönünde acaba başka alternatifleri sözkonusu değildir?

Türkiye, sahip olduğu Interland kapsamında çok çeşitli alternatiflere öncülük ederek, Avrupa dahil kendi nüfuz bölgesi içinde bulunan ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek ve bulunduğu bölgede ekonomik, kültürel siyasi bir güç

odağı oluşturmak imkanına sahiptir. Türkiye gerek Kafkasya ve Karadeniz çerçevesinde ve gerekse Ortadoğu ve Balkanlarda bulunduğu konum itibarıyla işbirliği imkanlarını geliştirecek kapasiteye sahiptir. Bu kapasitenin ortaya çıkmasında, kültürel, dini, siyasi ve tarihi faktörlerin yanında bölgedeki sözkonusu ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi de düşünüldüğünde Türkiye ister istemez ön plana çıkmaktadır.

Bilindiği gibi Doğu blokunun dağılmasıyla yeni bağımsız Cumhuriyetlerin doğuşu sözkonusu olmuştur. Bu yeni oluşum dünya ekonomik ve politik dengesinin yeniden biçimlenmesine yol açmıştır. Bu değişimden en fazla olumlu etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Sözkonusu Cumhuriyetlerde bir takım etkinliklerin artırılması konusunda, gelişmiş ülkelerin faaliyet içinde oldukları görülmektedir. Fakat burada daha avantajlı durumda olan Türkiye'dir. Türkiye eski Sovyetler Birliği'nden ayrılan bağımsız Cumhuriyetler ve Doğu Avrupadaki diğer komşu ülkeler üzerinde de etkisini arttırmış bulunmaktadır (ULUDAĞ-MEHMEDOV, s. 461).

Karadeniz çevresi, Balkanlar ve Ortadoğu ülkeleri Türkiye'nin başlangıçta ekonomik ilişkilerini geliştirerek uzun vadede politik ilişkiler düzenini kurabileceği ülkelerdir. Türkiye, ancak bulunduğu bölge çevresinde ekonomik ve politik olarak işbirliğini geliştirip ağırlığını arttırabildiği ölçüde Avrupa ve diğer süper ülkeler karşısında ezilmeden ayakta durabilir. Böyle bir politika Türkiye AT ilişkilerinin gelişmesine engel değildir. Aksine Türkiye'nin bölgesel etkinliğini arttırması, Türkiye-Avrupa ekonomik ve politik ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olur. Türkiye'yi politik olarak içine almak istemeyen AT bu koşullar altında Türkiye'yi dışında tutmakla birlikte onunla dayanışma içine girmek zorunda kalacaktır. Eğer Türkiye adı geçen ülkelerle işbirliğine girmezse, ABD ve AT karşısında zayıf bir konuma itilmiş ve bu iki süper güce aşırı derecede bağımlı hale gelmiş olur (MANİSALI, 1991).

Görüldüğü üzere Türkiye'nin bölgesel düzeyde gerçekleştirebileceği çeşitli işbirliği imkanları sözkonusudur. Türkiye'nin dahil olacağı bölgesel düzeydeki işbirliği imkanlarının belirli bir kısmı daha uzun vadede gerçekleştirilebilecek gibi gözükmektedir. Çünkü bu tür entegrasyonlar içinde ortak payda öncelikli olarak ekonomik ve kısmen de siyasi olmaktadır.

Buradan hareketle, Türkiye'nin ve bölgedeki diğer ülkelerin (dini, tarihi, kültürel ve ekonomik nitelikteki) ortak paydaları daha geniş bir platformda düşünüldüğünde bölgesel işbirliği imkanlarının daha kısa vadede gerçekleştirilebileceği sonucuna varılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı Türkiye, İran ve Pakistan'ın da yer aldığı ve eski adı RCD olan, 1985 yılında Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) şekline dönüşen ve 1992 yılında Türkiye'nin teşvikiyle yedi yeni ülkenin de katılımıyla güçlenen bu örgüt, sözkonusu ülkeler arasındaki bölgesel kalkınma

ve işbirliğini gerçekleştirme bakımından daha avantajlı gibi görünmektedir. ECO'ya üye ülkeler işbirliğine gerekli katkılarda bulunabildikleri takdirde büyük bir güç oluşturabilirler. Çünkü ECO'ya dahil üye on ülke 7 milyon km²'lik bir alanı ve 300 milyona yaklaşan bir nüfusu olan bir bölge oluşturmaktadırlar. ECO bu bölgede ekonomik kaynakların hızla değerlendirilmesine ve bölge içindeki denize çıkışı olmayan eski Sovyet Cumhuriyetlerinin uluslararası pazarlara ulaşımını sağlayacak altyapının hızla tamamlanmasına yardımcı olabilir.

B - ECO'NUN GELECEĞİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Uluslararası düzenin son on yıl içinde hızla değişerek yeni bir yapılanmaya yönelmesi ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Sovyet İmparatorluğunun dağılışı sonucu, İkinci Dünya Harbinin ardından oluşmuş iki kutuplu denge de geçerliliğini yitirmiştir. Orta ve Doğu Avrupa, Kafkaslar ve iç Asya köklü bir değişim sürecine girmiştir. Bu bölge halklarında yeni Anayasal ve demokratik, toplumsal ve ekonomik yönden benliklerine kavuşma arayışlarıyla birlikte, siyasal yönden liberal ve serbest piyasa düzenine uygun yeni yapılar kurma çabası görülmektedir. Bu yeniden yapılanma çeşitli entegrasyonların yapısını da etkilemeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılışı takiben ABD'nin sınır aşan siyasal ve stratejik gücünün bir "Yeni Uluslararası Düzen" arayışı içinde değerlendirilmesi dönemine girilmiştir.

Bölgesinde ve dünyada siyasal boşlukların dengelenmesi, ekonomik ihtiyaçların karşılanması, politik, etnik ve kültürel çekişmelerin önlenmesi çevrenin ve doğal kaynakların rasyonel değerlendirilmesi, iç yapılarda patlamalar değil, verimli değişmelerin sağlanması amacını da kapsayacak uluslararası işbirliğinin önemi Türkiye için yalnızca yararlı değil zaruri ve elzem olarak görülmektedir (ARIK, 1992, s. 1-2) .

Dünya'nın en gelişmiş devletlerinin bile ortak değerlere sahip olduğu, başka ülkelerle siyasi ve ekonomik nitelikte gruplaşmalar oluşturmaya çalıştığı, günümüz dünyasında dil, din, tarih ve kültür birliğine sahip başta Türk Cumhuriyetleri ve diğer İslam ülkeleriyle bir topluluk oluşturmaları kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (ANDICAN, s. 12). Bu çerçevede bölgesel işbirliğini geliştirmek için kurulmuş olan ECO'nun daha fonksiyonel hale getirilmesi gerekmektedir. Bu yapılanma ile üye ülkeler daha hızlı gelişmesinin yanında, kendi başlarına elde etmeleri mümkün olmayan bir etki alanına da sahip olabileceklerdir.

Buna göre ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik yapılması gereken çalışmalar ve belli başlı öneriler şu şekilde belirtilebilir:

- Üye ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirmelerinin yanında

özellikle yeni Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası kuruluşlara üye olmaları sağlanmalıdır. Böylece bu ülkelerin uluslararası kuruluşlarda yer almaları çağdaş dünya ile bütünleşmeleri açısından önem arz etmektedir.

- Üye ülkelerin askeri alanda da işbirliğine giderek ortak savunma anlaşmaları, silah yardımıyla bulunulması, askeri personelin yetiştirilmesi ve silah üretiminin karşılıklı düzenlenmesi gibi konuları kapsayacak bir savunma komitesinin kurulması çalışmalarına yer verilmelidir.

- Üye ülkelerin ekonomik, siyasi, hukuki, teknolojik vb bilgi alışverişini sağlayacak uzman kadroların dönemler itibarıyla karşılıklı transferinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca özellikle bilim ve teknoloji alanında AR-GE merkezlerinin kurulması çalışmalarının hızlandırılması ve aralarında karşılıklı işbirliği imkanlarının sağlanması amacıyla bütün üyeler tarafından mali destek verilmelidir.

- Üye ülkelerin kara, deniz, hava ve demiryolu ulaşımının sağlanması çalışmalarına hız verilmelidir. Böylece üye ülkeler arasındaki karşılıklı ticaretin gerçekleştirilmesi ve yatırımların hızlandırılmasında önemli mesafe katılmış olacaktır. Bu bağlamda tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması için Türkmenistan'la İran arasında 200 km'lik demiryolu bağlantısının gerçekleştirilmesi, Manş denizinden Çin'e kadar çok önemli ve tarihi bir ticaret yolunun ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

- ECO bünyesindeki ülkelerin kendi aralarında ve dış dünya ile iletişim kuracak Telekomünikasyon hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bu alanda ortak yatırımlara gidilmesi gerekmektedir.

- Üye ülkeler arasında mal ve hizmet sirkülasyonunun güvenli bir şekilde temini için ortak bir risk sigortası mekanizması kurularak, bu şekilde bir uygulamanın yaygın hale getirilmesinin sağlanması gerekmektedir.

- Çok önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip üye ülkelerin bu kaynakların boru hatlarıyla karşılıklı taşınmasının ya da üçüncü ülkelere aktarımının üye ülkelerin üzerinden gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca doğal gaz ve petrol boru hatlarının tesisine yönelik ve diğer ortak projelerin finansmanı konusunda uluslararası finans kuruluşlarından düşük maliyetli kredi sağlanması çalışmalarının bir an evvel başlatılması zorunlu görülmektedir.

- ECO bünyesindeki ülkelerin özel teşebbüsleri karşılıklı olarak harekete geçirerek, çeşitli iş ortaklıklarını ve yatırımları teşvik ederek bu alanda üye ülkelerin özel teşebbüse destek vermeleri sağlanmalıdır.

- ECO bünyesindeki ülkeler arasındaki ticari ilişkilerde ve ortak kalkınma projelerine finansman kolaylığı sağlamak için bir ECO Ticaret ve

Yatırım Bankası kurulması çalışmalarına hız verilerek, bir an önce faaliyete geçmesi sağlanmalıdır. Bu bankanın kurulmasıyla üye ülkeler arasındaki yatırım projelerinin değerlendirilmesinde ve ekonomik ve ticari ilişkilerin dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesinde önemli bir katkı sağlanmış olacaktır. Karşılıklı ticaretin üyeler arasında yayılmasının sağlanabilmesi amacıyla hükümetler arasında ortak bir fonun oluşturularak sözügeçen banka kanalıyla bölgelerarası dengesizliğin azaltılması yönünde kullanılması sağlanmalıdır.

- ECO içinde ticarete konu olan bütün mallarda tarife ve tarife dışı engelleri kaldıran tedbirler tedricen alınmalıdır. Bu arada üye ülkelerin korumakta yarar gördükleri sektörlerin belirlenerek, teşkilat olarak bu sektörlerin korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasına ve uygulanmasına devam edilmelidir. Ayrıca üye ülkeler arasında ortak ve özel gümrük sisteminin oluşturulması ve ileriki aşamalarda gümrüksüz ticarete geçilmesi, diğer ülkelere karşı ortak bir gümrük politikası izlenmesi gerekmektedir.

- Mal ve hizmetlerdeki homojeniteyi gerçekleştirmek ve haksız rekabeti ortadan kaldırmak amacıyla bu alandaki ortak standartların belirlenmesi ve bu konuda denetimi sağlayabilecek ECO Standartları Enstitüsü'nün kurulması çalışmalarının başlatılması gerekmektedir.

- ECO'nun "İslam Ortak Pazarı"na doğru gidebilmesi amacıyla herşeyden önce mevcut engellerin ortadan kaldırılması zorunludur. Bu engeller başta siyasi olmak üzere üye ülkelerin farklı ekonomik sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye dahil gerek yeni bağımsızlığını kazanmış Cumhuriyetler ve gerekse ideolojisini ve yönetim tarzını bölgedeki diğer İslam ülkelerine yaymaya çalışan İran ve yine iç savaşın hakim olduğu Afganistan, öte yandan demokratik düzenini tam anlamıyla oturtamamış, bu sebeple iç siyasi bunalımlar yaşayan Pakistan'ın herşeyden önce hukuk devleti düzenini tam manasıyla yerleştirmesi ve demokratikleşmeyi sağlam temellere oturtması ve bu sayede istikrarlı bir ortama kavuşması gerekmektedir. Farklı sistemlere sahip üye ülkelerin süratle serbest piyasa ekonomisine geçmeleri, geçenlerin de bu sisteme uyum sağlamaları gerekmektedir.

SONUÇ

Üye ülkelerin ekonomik, ticari, kültürel vb. ilişkilerinin kurulması ve artırılması için geniş ve elverişli imkanlar sözkonusudur. Bu ülkelerin ekonomilerinin güçlü bir seviyeye getirilmesi ve karşılıklı işbirliği imkanlarının geliştirilmesi ile daha istikrarlı bir ekonomik yapının oluşması mümkün olabilecektir. Üye ülkelerden Türkiye gelişmiş sermaye ve teknolojik yapıya, hazır sanayi ve tarım ürünleri potansiyeline sahiptir. Buna karşılık Türkiye'de bazı hammaddelerin azlığı dikkati çekmektedir. Diğer üye ülkelerin büyük hammadde kaynakları mevcutken, sanayi ve tarım ürünleri açığı sözkonusudur. Bu ülkelerin açıkları ve fazlaları birbirini tamamlayacak nitelikte olup, birlikte

hareket edilmesi durumunda çok güçlü bir ekonomik potansiyel ortaya çıkacaktır.

Çünkü ECO 7 milyon km²'lik bir toprak parçasına ve 300 milyon nüfuslu bir bölgeye sahiptir.

Küreselleşen bir dünyada bölgesel işbirliğinin önemi de hızla artmaktadır. Türkiye yeni ortaya çıkan siyasal coğrafya'ya uygun işbirliği girişimlerini de süratle ve uygun altyapıyla harekete geçirmek zorundadır. Bu girişimlere katılan komşu ülkelere sunulabilecek Türkiye gibi bir siyasal ekonomik modelin varlığı, yeni dünyanın eşit ve sorumlu üyeleri olma arzusundaki tüm diğer Avrasya ülkeleri ve dünya barışı için önemli bir fırsattır. Türkiye bölgesel düzeyde ECO gibi örgütler çerçevesinde bölgesel işbirliğinin derinleştirilmesine çaba harcarken, bir takım engellerle de karşılaşmaktadır. Türkiye'nin önünü kesmek ve yeniden eski günlerine dönmek isteyen Rusya, öncelikle Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı da yanına alarak bir Slav Birliği oluşturma çabası içerisindedir. Bu birliğin ECO'ya karşı kurulduğunu belirten Rus yetkililer" olay on müslüman ulusun biraraya gelerek kurduğu ECO'ya tepkidir" şeklinde açıklama yaparak niyetlerini ortaya koymaktadırlar.

İslam Ortak Pazarına giden yolda önemli bir adım olan ECO'nun yolunu kesmek isteyen Rusya ve Slav Cumhuriyetlerinin Türk Cumhuriyetlerini cazip ekonomik imkanlar sağlayarak kendi birliklerine çekme çalışmaları dikkatle izlenmelidir. Başta Türkiye ve diğer ECO üyesi ülkelerin önüne çıkan tarihi bir fırsatın çok iyi değerlendirilerek engellemeleri bertaraf edecek tedbirlerin süratle alınması, ECO'nun zaman geçirmeden güçlenmesini sağlayacak kurumların oluşturulması ve bu birliğin ayakta kalmasını ve giderek gelişmesinin sağlanması, üye ülkeler açısından tarihi bir sorumluluğu oluşturmaktadır.

SUMMARY

In the world order that is globalizing in recent years. Reciprical mutual regional cooperation subjects and works done through this consideration are now of much importance, Cultural, commercial economic relations which can be considered to take part int. Integration movements have taken the most important place and importaut steps have been taken in this respect ECO is and organization having fuunctional charactericties such as. Regulations reciprical mutual relations especially between Islamic Couuntries therefore Turkey has developed her relatious with new Turkish Republics and has supported them to be the members of ECO by building their partici patious in int. Platform. In this pavev we tried to analyse, in which direction the improvement of mutual relations and the future expectations can be realised on the frame of activities that are done withim ECO.

KAYNAKÇA

- A.Ahad ANDİCAN, "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden BİRLEŞİK TÜRKİSTAN'a (Tarihi Bir Zorunluluğun Sosyo-Politik Analizi), Türk Yurdu, Cilt : 12, Sayı : 64, Aralık 92.
- Ahmet YILDIZ, "Sovyet İşgaline Kadar Afganistan Siyasi Tarihinin Ana Hatları", Türk Yurdu, Şubat 1989, Sayı: 25.
- Ali Rıza KARDÜZ; "RCD'nin Yapamadığını ECO Yapabilecek mi?", 12.7.1993 Tarihli Sabah Gazetesi.
- Bertelsmann, Bugünkü Dünyamız, Atlas Ansiklopedisi, 1993.
- Celal ARMANGİL; ECO: AN OWERWIEW in a Historical Perspective, Second Annual Meeting of the Virginia Council for International Education, 24 - 25 September 1992, Virginia-USA.
- ECO Bulletin, Published by ECO Secretariat, Valume 2, January, Tehran 1992.
- ECO, 2. Zirve Toplantısı Metni, 6-7 Temmuz 1993.
- Emin ÇARIKÇI; Türk Cumhuriyetleri İşbirliği Teşkilatı, Türkiye Gazetesi, 2 Mart 1992.
- Erol MANİSALI, "ECO'nun Geleceği", Milliyet Gazetesi, 20.12.1991.
- İlhan ULUDAĞ-Salih MEHMEDOV; Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Grupların Sosyo-Ekonomik Analizi, Türkiye ile İlişkiler, TOBB, İstanbul 1992.
- Nevzat GÜRAN-İsmail AKTÜRK; Uluslararası İktisadi Kuruluşlar, Akılselim Ofset Tesisleri, İzmir 1992.
- Rıdvan KARLUK; Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler, Bilim ve teknik Yayınevi, İstanbul 1990.
- The Economic Cooperation Organization: It's Past, Present and Future, Tahran 1992.
- Umut ARIK, "Yeni Uluslararası Düzen, Türk Dış Politikası, Bağımsız Yeni Türk Devletleri ve Türk İşbirliği, Kalkınma Ajansı", Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İşbirliği İmkanları Konferans, TOBB, İzmir 1992.
- 22.7.1993 Tarihli Türkiye Gazetesi.

Yeni Hafta Gazetesi, Mercek, (Yeni Kurulan Türk Cumhuriyetleri : 1) 16-22
Ağustos 1993, Sayı : 55.

Yeni Hafta Gazetesi, Mercek, (Yeni Kurulan Türk Cumhuriyetleri : 2) 22-29
Ağustos 1993, Sayı : 56.

Yeni Hafta Gazetesi, Mercek, (Yeni Kurulan Türk Cumhuriyetleri : 3) 29
Ağustos-5 Eylül 1993, Sayı : 57.

Yeni Hafta, Mercek (Yeni Kurulan Türk Cumhuriyetleri : 5), 13-19 Eylül
1993, S: 59.

Ziya Altay SÜKAN; Sosyo-Ekonomik Analizler-BDT Türk Cumhuriyetleri,
ASIAD Yayınlar , Ankara 1992.